

Ветар као актер народне бајке

Бајка бележи народно искуство о постојању и благодјетности злих ветрова

Ветар у српској народној бајци понавља се под различитим именима и носилац је две сасвим супротне функције (помоћник и противник) у медијалној позицији приповедача та означава као амбивалентну појаву. Реч је о бајкама у којима је развијен мотива погоне са супружником демонског порекла. Супрута или супрут за којим јунак (ина) трага има фантастична обележја (вигина окривља, жива вода, змијска или прасећа кожа, заглава коса). Пошто прершши забрану именована демона силе ("влада је вилада") или дозира коже - маске, јунак је кажњен дуготрајном и мучотрпном потрагом за изубљеним супружником. У потрази пролази кроз три стереотипне етапе: посета Сунчевој, Месецевој и Ветровој мајци. Овај редослед се у неким бајкама незнатно нарушава замском прве и друге етапе ("Златокози јунак у прасећој кожи", Чајкановић, 41). Тек се последња, трећа посета показује као информативно делотворна.

Управо ветар поседује знање које је јунаку неопходно. У велики случајева ветрови - помоћници јављају се као за себе именована, антропоморфна бића (Исток, Запад, Север, Југ, краљ од Вуре, краљ од Ветра) или као синови једне мајке одређених заједничких номенклатура (Југовини). Њихово свезналаштво приповедач мотивише објашњавајући: „Може бити да ће они знати за нега, и што дувају по цијелом свијету и узлазе у најмање кућице“ (Чајкановић, 41) „Јер... душа свуда и свуде заврла“ (Чајкановић, 48) „... он преврће дрвље и камење и завлази се свуда“ (Вук, 10) Међутим, ни ветрови нису међусобно изједначени по информативној моћи. Међу ветровима названим по странама света, највише сазнања поседује Југ (Чајкановић, 68), а међу Југовинима то је најстарији, једини засебно именовани брат - Богдан (Чајкановић, 41). Функција помоћника најчешће је испр-

псена откривањем места на коме фантастични супружник борава. У неким случајевима ветар пружања и додатне помоћне функције као преносилац у простору (Чајкановић, 41) или као савјесник у поновном придобијању супружника (Чајкановић, 68).

Везу ветра са демонским бићима (вила, вештица, змија, синија), ветрово надицање, приповедач експлицитно мотивира ветровом дугачаком природом. У бројним случајевима, међутим, и сам ветар је представљен као потенцијално непријатељско биће (1) Ветрова мајка упозорава јунака (Јунакינו) да ветар увек долази срдит, лут, намерно, да све пред собом руши, крши и преврће. Вишеструки и аудитивни ефекти ветрове појаве нису нимало охрабрујући. Он је антропоморфно биће - нартробоно лице, изгребане коже и подеране очице (2). Ветрово кретање праћено је заглупљујућим, претврдим звуком (хучање, буцање). Када се враћа у своје станиште, наухом осећа присуство „крста“ и то га раздржљује, све док, на мајчину можду, не престане да јунаку помогне свезнањем.

Друга функција ветра у српској народној бајци је функција противника. Тада је номенклатуром одређен као виخور или „некака сила, виخورских атрибута, у иницијалној позицији бајке „Стојша и Младен“ (Вук, 5) јавља се мотив отмице. Три цареве први пут су се узхватиле у колдо. Изнамена дуче „некака вихар“ и све три однесе. Цар се разболело од туге и умре, а иза себе оставио је тужну царину. Раба се јунак симболичног имена (Стојша), „најмаља у мајке“. Када одрасте, Стојша затражи очево оружје и коња да би могао да крене у потрагу за сестрама. Међутим, опрема коју налази није обична. Отламу је оставио моћно оружје и „жрилатот, змајевитот коња“.

Приповедач не наводи нарочите атрибуте Викура отмицара. Иамамо податак да је дучуо нагло, изненада („тек што се узхвате у колдо“) и примјеру само да је означен неодређеном заменицом „некака“. Пошто је реч о стереотипном почетку (виги: Вац-Челик“, Вук), претпостављамо атрибуте: невидљив, силан, све се тресе и љуља док се он приближава, буцају, долази уз грмљавину, сванаје, хучу; не говори ништа, али, и ако људским гласом затражи да му се преда невеста, остаје невидљив. У каталогу младожена српске народне бајке (по рачинова, новака, делатника, младожења од

ауторитета - цар, оца, старца, дажник младожења, маскраних младожења), виخور би могли свргати у последњу категорију - категорију маски. Виخور је застрашујућа маска, страшнија од уобичајених (чобанин, просјак) јер је невидљив и јер не прекрива јунака, већ његовог противника. То је маска која се спознаје телесним вибрацијама (од Викура се све тресе и љуља) и слухом (Викура се обављају великом буквом и хучањем), а не оком. Због тога је и могућност свргавања ове маске мања.

Стојша намерава да се обрачуна са демоном не познајући његову праву природу. Неодређеност отклања сусрет са првом сестром која Стојши говори: „Ми смо све три у змајевским рукама!“ Има три брата змаја; они су нас одвели па нас држе сваки у свом двору.“ Приповедач је укљонио маску са лица младожење и указао се - змај. Дакле, виخور је манифестација, начин обрачунања тројице змајева отмицара. Он има функцију негативне иницијатора. Тек фабуле упозорава на противречне атрибуте. Три брата змаја често се тврде

са змајевским царем и увек изубе битку. Стас нагазе у једној јазбини у којој су једино безбедни. Наизглед моћна бића која свој повратак у двор најављују из трешет арага бузлованом, пред змајским царем беже под земљу. Начин на који Стојша змајевском цару Младену говори о својим зетовима, открива претвир: „Шта чекаш оне змајеве што беже у ону јазбину?“ За разлику од њих, Младен („најмаља у мајке“, као и његов савезник) има наразито соларну атрибутину: престо, осветљен, блистава двор, ратна победа. Његово име, међутим, упућује на младост и неискључиво. Док се није појавио Стојша, именом одређен као постојан, Младен се није усудивао да се окончао-обрачуна са вихоритим змајевима.

Стојшију сукоба са Младеном испричао је Стојши један од зетова - противника. Има овамо један змајевски цар, па с нама има рат, и сад скоро имамо рок да се ударимо; па кад год се побједемо, сву нас тројицу надбје, и што утече у ону јазбину оно

Мило сја синиом (вигном) Викуротом (вигном)

остане.“ Ратови змајева су чести. Сваки змај води своју војску у рат, а време битке одређује цар. Мада експлицитно није названо, манифестација змајевског ратовања (сукоба бројних домона) била би, такоре, виخور. Приповедач не помиње ветровите атрибуте змајевског цара, нити његову војску. Хиперболизација цареве снаге и јесте у нерационалној борби: један против три војске вихоритих змајева. Када се удружи са Стојшом, Младенова снага се знатно увећава. Стојша није обичан смртник, као што није био ни његов отац - посеник моћног оружја и крилатог коња. И Стојша је јунак неприродне снаге. Његово савезништво са Младеном манифестује силу која се сукобљавала са Виخورом, а можда и сама представља нови, соларни вид врлокожог ветра. (3)

Бајка бележи народно искуство о постојању благодјетних и злих ветрова и, као жанр, склона бинарном опонирању, међусобно супротставља све елементе везане за ветрове. Зао ветар је одређен као Виخور или „некака сила“ јавља се у иницијалној позицији, супротставља се јунаку наносећи му штету и наводи га да крене у авантуру погоне. Као моћан противник, он од јунака захтева испољенава природне снаге и тако употпуњава матрицу фантастике на којој жанр почиња (Стојша и Младен“, Вук, 5. Вац-Челик“, Вук. Дојатак: „Усу“, Вук, 13). Са друге стране, у српској народној бајци постоји и лик ветра путника који се сваке вечери враћа мајци „изгребан и подеран“. Он се јавља у медијалној позицији као амбивалентан лик од чије реакције јунак стрепи, али и од кога добија тражену помоћ. Ветар путник јунаку открива место на коме се крије његов супружник, преноси та у простору или му помаже у поновном задобијању супружника („Опет змија младожења“ Вук, 10, „Златокози јунак у прасећој кожи“, Чајкановић, 41, „Ружича град“, Чајкановић, 68). Усмени приповедач је у демоналошком пуралисету Ветра препознао могућност за формирање функциционалног актера бајке. Многострукост и вишезначност ветрове природе, као и демона која се прегладалу са њим, све је на даа основна пола - позитивни и негативни, чувајући, у подгесту, сву хаотичност елемената једног забораваљеног култа.

Сведица МАРКОВИЋ-ПЕТРАЦ (Изалагање на округлом столу Српске народне приповедачке Врхова заједница 13. IX 2003. године)

XXXXV, УУКОВИЧ-ЗАДУСВИНД.ОРГ (УУ) RS
23. ДЕКЕМБРЕ 2003
ВЕТМЕ 100
ВРПД БТ
002 XV